

NÉMETH ISTVÁN PÉTER: AZ ORFEUSZI NÁDASOK FELETT

(Halmai Tamás: *Az orfeuszi nádasok felett: Takáts Gyula drangalagi költészete*. Kaposvár, Takáts Gyula Irodalmi Alapítvány, 2023)

Aki olvasta Takáts Gyula őszikés verseit, tán meg sem lepődik, hogy a poéta a költeményeiben félálarcot visel. A Csú Fu-maszk ugyanis látni engedi Gyula bácsi hús-vér vonásait is! E versek hőse nem a Balaton túlszárnyán fekvő fonyódi löszpiramisokra vetette szemét, mint a becei költő és szőlősgazda, hanem egy bizonyos – távoli (?) – Drangalagba katapultálta a képzeletet.

Halmai Tamás a szerzője a fenti címmel megjelent kalauznak, amely a kései Takáts-lírában vezérli az olvasót, s amelyet 2023-ban a Kossuth-díjas költő nevét viselő irodalmi alapítvány adott ki.

Halmai Tamás eligazítja az olvasót, hol keresse Drangalagot, s miképpen lásson Csú Fu-Takáts arcába.

Drangalag egy maga-hódította birodalom, Takáts Gyula meseföldrajzának Beceheggyel szomszédos országa. Ilyen volt Gulácsy Lajos, Weöres Sándor és Kornis István Nakonxipánja. Gulácsynál legelőször Nakozipan, majd Na Conxy Pan, amely eredetileg Japán és a Hold között lebegett. Takáts Gyula szerint Drangalag „Na Conxy Pánnal határos”. Halmai Tamás Csűrös Miklós szavait idézve definiálta Drangalagot: „...a kellemetlenségekkel együtt járó létezés terepe, a sohasem tökéletes és boldogító, de elviselhető és elviselendő élettér szinonimája.” Nota bene: Drangalag ugyanúgy nem édes álmvilág, ahogy a pannontáját kizárólagosan belengő idill is hazugság, s a nakonxipáni történeteken is meg-megborzong a Gulácsy-mesék hallgatója, a groteszk képek szemléelője.

A világot nem lehet apologetikusan megszépíteni, viszont ki kell bírni. Csú Fu mint alteregó segíti ebben Takáts Gyulát. (Ahogy a helyettes énnak számított Esti Kornél vagy Szindbád. Takáts hol egyes szám első, hol harmadik személyben szólaltatja meg Csú Fut.) Távol-keleti hangzású a Csú Fu álnév? Igen, az. Kínai! S hogy miért éppen kínai? Takáts dunántúli költészete a becei szőlő magányos művelése közepette úgy gazdagodott évről évre, hogy költőelődjenek sokáig a magyar Hölderlint, Berzsenyit tartotta. Tudta jól, Hölderlin elméjével szemben Berzsenyié mindvégig világos maradt, a niklai remetének csupán a lelke sötétült el. Az idős Takáts Gyula szintén megőrizte gondolkodása épségét, sőt még azt sem hagyta, hogy pszichéje (így lírája) végleg elkomoruljon. Ehhez a küzdelemhez (például a gyázmunkához) szükség volt egy másik én – Csú Fu – segítségére: a bölcs és végsőkéig derűs költőt teremtette társul – magamagának. (Halmai Tamás erre vonatkozóan Cséby Gézát idézi: „Takáts olykor kívülről figyeli Csú Fut, máskor eggyé lényegül vele.”)

(Márai Sándornak annak idején azért volt szüksége egy ismeretlen – kitalált – kínai költő „közreműködésére”, hogy az olvasók néki tulajdonítsák azokat a szerelmes verseket, amelyeket ő, Márai titokban éppen Tolnay Klárinak írt...)

Csú Fu kínai – Takáts Gyula dunántúli? – kérdezi Halmai Tamás is:

„Pannon tao?

Somogyi panteizmus?

Csu Fu bölcs derűtől fénylik.

Társasága Berzsenyi és Babits és Buddha – és a Bárány.”

Weöres Sándor *Le journal* című versében arról ír, hogy két kultúra világa nem feltétlen békül össze: „hellén szem héber látomás / egymást pocsekul elrontotta...” Viszont Becse és Fonyód között az európai fény és a keleti világosság együtt ragyog, harmóniában. Halmai Tamás kötetében két szellemi elődöt megnevezve, emígy fogalmazta meg ugyanezt – másképp: „Berzsenyi az antikvitást költötte újjá, Kőrösi Csoma a keleti hagyományokat kutatta.”

Egy „alig rímelő asszonánc” jelzi, hogy Takáts (a disszonanciára is utalva, mégis!) rímeltetni merte Berzsenyit – Dardzsilinggal. Takáts Gyula görögös-latinos szőlőhegye és Csu Fu Drangalagja fedi egymást, s az is igaz, hogy a költő a leginkább vallomásos kései verseiben így distancia-teremtéssel is él. A Csu Fu névhez kapcsolódva asszociál Oláh János költő a somogyi tájszólás homonimájára: Csufu’. Mondatba helyezve például: Elbánt velem csufu’ [csúful]. Halmai Tamás a Csu Fu név vélhető eredetének ismertetését Oláh János tanulmányában lelte meg: „[...] etimológiáját keresve az irodalmárok a kínai költészet panteonjában bogarásznak, és találhatnak nem egy hasonló hangzású nevet. Valószínű Takáts Gyula is erre az irodalmi távlatra kacsintott, hiszen a Csu Fu-versek többsége is a Balaton parton kínai tollrajzot utánzó poétikájához tér vissza.”

Egry József hajdani naplóbejegyzése is elegendő ok lehetett arra, hogy Takáts Gyula évtizedek után felfedezze magán Csu Fu vonásait. A Piktör ugyanis már a második világháború idején meglátta a somogyországi költő arcán Csu Fu vonásait: „Fonyódon estig maradok. Takáts Gyula vár – látom a kikötő végén horgászfelszereléssel, kínaias bajuszával.” S hogy valóban nem előzmények nélküli a Csu Fu-i hang felerősödése Takáts őszikéiben, arra egy Kosztolányinak ajánlott balatoni vers a bizonyosság: „A tórol halkritmusú zenék, / mintha Po Csüi verset hallanék. / Szemközt az üvegégre karcsún / a Gulács finoman ível, / mint kis Fuzsijáma, lila lepleivel. / Napalkonyán a tó Sárge Tenger. / S a pókháló, mint szüzi japán selyem / kopott ruhámra akad a kócsaglesen. / Fehér szirmok, sárge csodák, / fekete bárkák, bordó nádasok, / s az alkonyat rám úgy oson, / mint sárkányt leső gyerekre / egy kínai mese...” (*Balatonparton*)

Halmai Tamás is idézi Takáts *Emlékek életrajza* című konfesszióját: „Levében, szóban mások is emlegetik, hogy a *Balatonparton* című versem óta hatvanöt évi magyarhoni és világirodalmi bolyongásom után Csu Fuval mostanában mintha most is egyre inkább a Gulács-Fudzsiama szellemi és fizikai világában szemlélődnék.”

Szemlélődnék... Akár visszhangozhatna is bennünk, olvasókban. Mert Halmai Tamás ezúttal Takáts Gyula szép és hasznos költészetének sine quanon-ját lelte meg: a szemlélődő versépítő módot, amely nélkül nem beszélhetnék e líra metafizikai síkjairól. A szölejét művelő, mandula- és fügefáit szorgosan gondozó Takáts Gyula művészete a tűnődés művészete (ars contemplativa). E keleti hagyomány nél-

kül mit sem érne a nyugati gyakorlatiasság. E ponton már az is másodlagos, hogy Takáts Gyula becehegyi verseit mily' tisztelet illetné a környezeti válság korában, vagy az, hogy az ökolíra képviselői mekkora figyelemmel fordulnak az elsüllyedt becehegyi pinceoszlopok és szőlőrendek, azaz a versek által átörökített Drangalag felé.

Aki szemlélődik és Orfeuszként múzsai állapotba kerül, költőként már nincs szüksége írólapokra, sem tanítóként katedrára. Weöres Sándor *Dalok Na Conxy Pan-ból* című versében a következőkre int:

„Szemeddel az egész tengert halászod
s horoggal mit fogsz? Egynéhány halat.”

Volt idő, hogy a költők nádszállal, madártollal, vagy éppen hegyes (másik végén tompa) stylussal írtak, nem érintő ceruzával, s nem laptopon, hanem papiruszra, pergamenre, agyagtáblára, vagy cellulóz alapú papírra. Takáts Gyulának meg Becehegyen elég volt íróasztalként a rajztábla, Csú Funak pedig ahhoz, hogy verset fessen, már egy selyemdarabka sem kellett. Halmi Tamás Takáts verssorait idézi:

„s mert tolla se volt, se papír,
azért fénylett a hegy, mert arra írt”

(*Csú Fu és a császár*)

„...s barlangja előtt
két csalán és egy kis menyét
napoztak kora délelőtt
és maga bár csak mosolyával írt,
de most egy versikét adott...”

(*Kezén tartotta*)

„Magam lassan megyek a kerten át
és verseimet a földre írom.

A pálmafa olvassa el,
a zöld babér, örökzöld cserjék.”

(*Csú Fu és a zöld babér*)

A világirodalomban John Keats volt az a költő, aki hitt az örök eszményekben, aki – a sírfelirata szerint – vízre írta a nevét. A római protestáns temetőben azonban mellé temették azt a festőművészt, aki végig ápolta a költőt. A képzőművész epítáfiumából ország-világ megtudhatja, ki nyugszik a szomszédságában? (Szerb Antal megmosolyogja a rébusz feloldását az *Utas és holdvilág* című regényében: Severn sírján olvasható, hogy mellette pihen barátja, Keats.) Takáts Gyula sem bízta egészen hegyre, kőre vagy vízre Csú Fu verseit, hanem lejegyezte és közreadta azokat a kötetekben.

Halmai Tamás könyvének lapjait – mintha hajdani kódex lenne – két tábla, két vers közé zárta. A nyitó költemény klasszikus európai szonett, emlékezve a hasznos szép költőjére, Takáts Gyulára, de a záró darab Csú Fu szellemében íródott. Halmai Tamás költőként Szanszkrícia dalnokaként mutatkozik be a 107. oldalon; ő – Terapion – természetesen nem anonim szerző. Mennyi tükör?! Halmai-Terapion omázsa ez Takáts-Csú Fu szellemének. Azaz egy költő meg még egy költő az nem két költő, hanem négy költő!

„Ha víz alá bukik a nap,
a szavak világítanak.
És ha a nyelv is elsötétül?
Ha elsötétül Drangalag?

Csú Fu szelleme örökmécsül
ragyogja át a szavakat.”

(Csú Fu szelleme)

Halmai Tamás úgy komponálta meg a könyvét, hogy a fejezetei felvezetéseként egy-egy Takáts-kötetet ismertet, majd ezekből választ verseket, amelyekről mikrofilológiai pontossággal és költőutódi empátiával ír. Az 1989-ben megjelent *Köviül az időből* elsőként a *Jó lenne Drangalag* című nyolcsorost közelítette meg, hogy górcső alá vegye. Ebben a Takáts-versben Drangalag sose-volt birodalmát, mint a régi metszeteken, négy saroktorony, tizenkét ágyú és megannyi bőr-kódex védi. A képzelt országnak Halmai szerint hadászati és szakrális értelemben is őrzői a fegyverek és a szellemi alkotások. E vers révén mutatja ki, hogy a mulandóság miként képes győzelmet aratni az anyagi és a kulturális javak felett. A ciklikusság nem egyre magasabban rótt pályákat ír le a csillag-emelkedőn, hanem ellenkezőleg: mintha rabok körsétáját végeznék az élettelen tárgy is:

„De itt csak ez a hegy és körbe-körbe
hajszol a szél... Asztal helyett csak bögre...”

A mánymort ígérő ital, a felszabadító Liber atya bora elfogyott, a jövőmondó istennő alszik:

„...és hordómon a csap hiába nyitva,
csiga mászik elő és hortyog Szibilla.”

E negatív jövőkép azonban az évekkel kiszínesedik, ám itt – mutatja ki Halmai – a jambusi sorok két alkalommal mégis megdöccennek: „Álomba szenderül a verstan is, ha mítoszainkat aludni hagyjuk.” Annak idején Takáts Gyula kortársa, barátja, Vas István is így járt. 1948-ban, Rómából hazafelé jövet, az új jégkorszak

előtt (definíció Kormos Istvántól), amikor a klasszikus szépségektől kellett elbúcsúznia, szintén mellőzte a költői mesterség addig kifogástalanul gyakorolt fogásait:

„Látom az este ormait,
Elzüllik tőlem a forma is.”

(Ez az út...)

A következő nyolc sor (*Csu Fu tanácsa*) elemzése azzal lepi meg az olvasót, hogy Halmai Tamás felmutatja a költemény retorikai szerkezetét. E Takáts Gyula-versben ott a kérdés, az analógia, az okító biztatás, a perdöntő érv és az argumentum szemléltetése:

„– És versekkel emésztet magadat,
hogy létrehozz hegyekkel mérhető? –
De nézz oda: a kőrisfád alatt
szál fű építkezik nagy kő előtt.
Tanulj tőlük, mert bölcs
mindegyik a maga helyén.
Azt szolgálják és azt növesztik őt, aki
a mindent tudja együtt tartani.”

A zöldön túli létről (*amit Csu Fu álmodik*) című verssel kapcsolatban szintén izgalmas a szerző gondolatfűzése. Ennek az a végkövetkeztetése, hogy „nem Csu Fu betűi révén, hanem a »betűi között« csillant föl a titok”.

A zöldön túli létet mindnyájan csak elképzelni vagy álmodni vágyjuk, miképpen Weöres Sándor, aki örömet elgondolna egy szint, ami nem létezik. Vagy csak a semmiben? Vagy lehet-e semmi a sor- és betűközök fehére? Ugye hogy nem? Vegyük csak példaként a kerekék küllőit meg a köztük lévő úrt. Lao-ce szerint a küllők száma harminc, de a kerék használhatóságát éppen a köztük lévő nem-lét, az üresség biztosítja. S a verset, ami ugyanerről is szólhat, könyve III. fejezetében idézi Takátsról Halmai: „A van s a nincs köde egymást fedi.” (Útjaikról verseim közé)

Majd Halmai Tamás, nem sokkal könyve berekesztése előtt, az egymásba oldódó (halálon inneni és életem túli) világok egyetlen szimbólumával – az *Út és Erény* könyvből vett –, a ’kerék’-kel világítja meg Takáts Gyula versének értelmét.

A Takáts-vers:

„Olyan Egész a Van,
mint rügyben az idő
és láthatatlan
tájai közül
az égi nagy abroncs alól
a zöld küllőkön át

– akár a kész világ –
 meg is szólította Csut
 az egyik fügeág,
 hogy mondja csak
 egy sorral is tovább
 az ittentúli-odaát
 egyetlen mondatát.”

(Mint rügyben az idő)

A Halmai-értelmezés: „Ráocsúdo érzelmi teltség lakja a fölütés filozofikumát („Olyan Egész a Van”)... A vers a létezés misztériumát lefordítja az élet nyelvére. Az abroncs-küllő-motívumpáros a kerék vallásközi kozmológiai szimbólumát hozza játékba. Emlékeztetve például a Tao-tő-king belátására:

„Harminc küllő, s a kerék gördül;
 de kell hozzá a küllők közt űr.”

(Ford. Halmai Tamás, Tőkei Ferenc prózafordítása alapján. VI. fejezet, 102. p.)

A *Versek Drangalagból* (1991) kötetéről szóló, művészi igénnyel írott recenziójában szól Halmai Tamás Takáts Gyula kolorizmusáról. Takáts Gyula költészete festői, ez tudott dolog, elég a hidegtűvel készített téli tájversére, omázs-költeményeire (Maulbertsch, Egry József, Rippl-Rónai vagy Martyn Ferenc) gondolnunk, s akkor még nem szóltunk a rajzairól, festményeiről. Takáts Gyula a harmadik nemzedék tagjaként nem lett hűtlen a *Nyugat* rím kultuszához, de Kosztolányi, Babits csendő-bongó összehangzásai és Szabó Lőrinc – szinte a mestereket bosszantó – érdes rímei között sajátos asszonáncaival vált ismertté, az olvasók számára azonos mód felismerhetővé. S ami még ennél is jobban jellemzi, az a képalkotása, gálic-kék égboltú világának szcenikája. Halmai Tamás Takáts palettájáról egymás mellé villantja a színeket:

„Behunyva most
 szemem valami más tudás
 kísért, akár a tulipán
 szirmán a piros realitás.”

(Bár szavai akár a dél)

„Zöld tömbök, akár a zene
 s a fűzfák bokraiból a lila
 hangot vált.”

(Zöldebb, egészebb lett)

A színharmónia is Takáts Gyula egyre erősödő létbizalmát hirdeti. Csú Fu

folyvást szépséget, arányt visz verseibe, ami – nem kétséges – az „anyagelvű” császári udvar életéből végképp hiányzik. A költemények „átvezetnek a békesség transzcendens bizonyosságába”. Ezért kell Csú Funak faképnél hagynia az embereket, ezért volt fontos Takáts Gyulának Becehegy:

„Aztán a bölcseket faképnél hagyva
haza indult a hóba, fagyba...”

(*Palotai fogadáson*)

Ha már – Halmai Tamás gnómája szerint – „fénnel érthet csak szót az eszmélet”.

A ’fény’ motívuma köti össze – mint egy hídként – Halmai könyvének harmadik és negyedik fejezetét. Természetesen a fény Takáts Gyula költészetében nem luxokkal mérhető fizikai jelenség – bár Bece alatt a tó tükre megkettőzi a ragyogást –, hanem isteni szubsztancia. Az árny és a fény (jin és jang) örök dualizmusából az a rész, amelyiknek győznie kell majd egészen, egyszer, talán majd csak az ítéletnapon, a Napba öltözött asszony oltalma alatt, amely maga a világ világossága:

„– A mécs kis kört világít,
de nézd csak, a sötét
átfényli az egészet... –”

(*Esti beszélgetés*)

Halmai elemzése pontos: Takáts Gyula az európai és ázsiai közös kultúrkörből emígy merített, majd alkotott képet *Kezén tartotta* című versében: „A kis költemény – melyet bekezdés és idézőjel is kiemel a vers szövegéből – ázsiai finomsággal fogja rövidre a végtelent, paradoxonba göngyölve az evidenciát:

»Ha nem süt,
akkor is ragyog.«”

Halmai a *Csú és Drangalag*-kötet (1996) ismertetésében szintén a logosz megbízható, tartós fényeskedését írja körül a visszahúzódó, a világok közti „kommunikáció nehézségével” áldott-megvert költő verssorai révén:

„Meghaltak rég mesterei...
És lassan tanítványai...
Kertje előtt, ha jönnek,
néha szólítja valaki.

És aki – annak nyelvén
kevesen értenek...

És amiről – még annyi se,
a mondatok bár fénylenek...”

(Szótár se kell)

A megbízhatóság, a tartósság metasínét fedezi fel Halmai Tamás Csú Fut pin-
cehomályban is aranyszobor-szerű alakján, az *Az válaszolt* című nyolcsorosban:

„És Csú Fut forró arannyal
vonta be a nyári fényt.”

Kenyeres Zoltán írt egy feledhetetlen tanulmányt (*Az aranyszín metafizikája*) Juhász Ferenc *A megváltó aranykard* című könyvéről. Havasi Ágnes fordította magyarrá Trubeckoj herceg írását (*Elmélkedés színekben*). Az orosz templomok arany kupolája egyáltalán nem a hagymához akart hasonlatos lenni, hanem a fényt adó tűzes nyelvekhez és mécslángokhoz! Halmai szavaival élve a cselekvő versbeli hős először csak elszenvedi a bearanyozódást, hogy méltó lehessen az általa Megszólított-hoz: „Ez szakrális toposz, itt is.” Nem jelent kevesebbet, mint hogy az aranyba vont szoboralak magányos párbeszédet folytathat Istennel. Íme, Csú Fut szolilokviuma:

„Árnyékba vitte a napot.
Tűnődve lent, hozzá beszélt,
és poharának kerek tükrén
az válaszolt, aki adja a fényt.”

(*Az válaszolt*)

Weöres Sándor úgy volt az úgynevezett költői halhatatlansággal, hogy – se-hogy. Kinevette a hírnevet. Azt kérte az utókortól, hogy ne csináljanak belőle bearanyozott hülyét. Takáts Gyula sem vágyott becei-drangalagi magányában semmiféle eltúlozott hírnévre. Erre önironikus stílusban megírt verse a bizonyíték: nemhogy a balzsamozott fáraók hite szerint nem akart halhatatlan lenni, de még az ógörög istenek látogatását sem óhajtotta mindenáron:

„Kenyér helyett a dió és füge
s ha verse is így izzana,
maga Pallasz Athénéé
mezítlen és sarutlan
hódolni járna
Csú Fuhoz ide...”

(*Mezítlen és sarutlan*)

Nem szabad szem elől tévesztenünk a szőlejében verítékező hús-vér költőt sem a Szépkilátó fölötti ragyogásban, aki önmagából és tudós költői műveltségéből ki-

rajzolta, megteremtette Csü Fu alakját. Aurája aranya nem jellemezhető karátokkal. Valóban fények idézik. Halmai Tamás az *Elindult Csü oda* című versének elemzését a következő mondattal zárja: „Fénytől fényig lopakszik, aki él, hogy fotonoktól tanulja el a halhatatlanságot.”

A fény valóban foton-részecskékből áll, de hullámokra jellemző tulajdonságai is vannak. Kettős természetéből is fakadhat a kérdés: az anyag romlékonyságából a teremtmény juthat-e vajon egy maradandóbb égi hazába?

A választ számomra megadta a nagyon is a földi teendői elvégzésén fáradozó Takáts Gyula a verseivel. 1991-ben Kiss Dénes emígy köszöntötte őt a 80. évnapján: „Ül Csü Fu a bece-hegyi őrségben és nézi a gyalgó világot. Ül és érezzük, hogy maga a bölcsesség, a nyugalom. Szitka-átka nincs, csak mosolya van, látóhatárnyi! S talán beférünk magunk ebbe a mosolyba. Mert ott, Na Conxy Pan határán, Drangalagban nemcsak az égi kék derűsebb, színében eltűnő madarakkal, de 'a hónál is fehérebb hó havaz / és sziklákon fénylik örök tavasz...' Hát hogyne akarnánk egy birodalomban élni Csü Fuval! Takáts Gyula elvezet bennünket közös otthonunkba.”

Halmai Tamás Takáts Gyula Drangalagját olyan lelki-szellemi dimenzióként mutatja be, amely révén az olvasót akár a versekből sugárzó létbizalom is hatalmába kerítheti, egy tartósabb örömrész, ami felé igyekszünk. Hadd írjam le, igen, hazafelé. Amitől már csak egy lépés, egy határsáv – vagy annyi sem – az igazi örökkévalóság. Takáts Gyula már hatvan esztendősen summázta ars poeticáját, ami addig is jellemezte költészetét, s amihez haláláig ragaszkodott: „[...] a költészet... az elmúlónak beépítése egy remélt vagy hitt örökkévalóságba”.

Hamvas Béla szerint bolond az, aki nem az örök életre rendezkedik be. Halmai Tamás könyvét letéve egyetlen mondatot írnék a margójára: Takáts Gyula költészete beavat az örökkévalóságba.